

ابعاد و پیامدهای مخالفت کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا

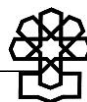
معاونت مطالعات سیاسی

**کد موضوعی: ۲۶۰
شماره مسلسل: ۱۷۶۱۴
مردادماه ۱۴۰۰**

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۳	مقدمه
۴	اصل حق مالکیت معنوی
۶	استثنائات بر حق مالکیت معنوی و حق ثبت اختراع
۹	واکنش اروپا به پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن کرونا
۱۲	دلایل اصلی مخالفت کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا
۱۵	لابی شرکت‌های دارویی در اتحادیه اروپا
۱۷	جمع‌بندی
۱۹	تحلیل
۲۰	ارائه پیشنهاد

ابعاد و پیامدهای مخالفت کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا

چکیده

- حق مالکیت معنوی به واسطه برخی از معاهدات بین‌المللی نظیر کنوانسیون برن^۱، کنوانسیون پاریس^۲ و یکی از معاهدات سازمان تجارت جهانی موسوم به «توافقنامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی (تریپس)»^۳ برقرار شده است. اما این حق هرگز برای استفاده در طول همه‌گیری‌ها طراحی نشده و در گذشته هم استثنائاتی به منظور اطمینان از عدم ممانعت حق مالکیت در راه سلامت همگانی وجود داشته است.
- تعدادی از کشورهای در حال توسعه از جمله هند و آفریقای جنوبی خواستار تعلیق حق مالکیت معنوی درمان و واکسن‌های مرتبط با کرونا شدند. این پیشنهاد با مخالفت ایالات متحده و اتحادیه اروپا در سازمان تجارت جهانی روبرو شد. پس از مدتی، رئیس‌جمهور آمریکا در ۱۵ اردیبهشت‌ماه سال جاری پیشنهاد مذکور را پذیرفت، اما اتحادیه اروپا و برخی از کشورهای اروپایی همچنان به مخالفت خود ادامه می‌دهند.

1. Convention for the Protection of Literary and Artistic Works

2. Paris Convention for the Protection

3. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

• واکنش کشورهای اروپایی به پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا با نوعی از دودستگی و تردید نه تنها در میان کشورها، بلکه در درون سازوکار اتحادیه اروپا همراه بود.

• موافقان معتقدند لغو مالکیت معنوی واکسن به تنهایی کافی نیست و اتحادیه اروپا باید برای افزایش سطح تولید جهانی از روند انتقال فناوری به کشورهای ثالث حمایت تام کند. فرانسه، ایتالیا، هلند، لهستان، جوزپ بورل^۱ نماینده عالی اتحادیه اروپا در سیاست خارجی و امور امنیتی، حزب سبزها - اتحاد آزاد اروپا^۲ و حزب چپ^۳ در پارلمان اروپا و چند تن از رهبران سابق اروپایی حامیان پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن هستند.

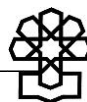
• مخالفان بهانه‌های مختلفی را از جمله: نگرانی درباره دسترسی رقبایی مانند چین به فرمول تولید نسل جدید واکسن‌ها، فقدان امکانات لازم در کشورهای در حال توسعه برای تولید واکسن‌های جدید، ممانعت از کسب سود شرکت‌های دارویی و از بین رفتن تمایل آنها به نوآوری را مطرح می‌کنند. اتحادیه اروپا، آلمان، بریتانیا، سوئیس، نروژ و سه حزب پارلمان اروپا شامل حزب راست مرکز «مردم اروپا»، «سوسیالیست‌های اروپایی» و حزب لیبرال «تجدید اروپا» در رأس مخالفان هستند.

• دو واقعیت ادعای کذب مخالفین درباره آسیب تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا به شرکت‌های تولیدکننده را آشکار می‌کند: نخست اینکه دولت‌ها اصلی‌ترین سرمایه‌گذاران در شرکت‌ها برای تولید واکسن هستند. آلمان و آمریکا بزرگ‌ترین

1. Josep Borrell

2. European Free Alliance

3. Party of the European Left

سرمایه‌گذاران برای تولید واکسن ضد کرونا R&D هستند. دوم اینکه شرکت‌های تولیدکننده واکسن از ابتدای تولید تاکنون سود هنگفتی به‌دست آورده‌اند و تعلیق حق مالکیت معنوی قطعاً درآمد آنها را کاهش خواهد داد.

• طبق تحقیقات مؤسسه غیردولتی «رصد اروپای مشترک»^۱، لابی شرکت‌های بزرگ دارویی بر مخالفت اتحادیه اروپا با طرح تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا بسیار اثرگذار است. به‌گونه‌ای که از ۱ مارس ۲۰۲۰ تا می ۲۰۲۱ شرکت‌های بزرگ دارویی ۴۴ دیدار با کمیسیونرهای اتحادیه اروپا داشته‌اند. این شرکت‌ها مخالف تعلیق هستند.

مقدمه

در تاریخ ۲ اکتبر ۲۰۲۰ (۱۱ مهرماه ۱۳۹۹) دو کشور هند و آفریقای جنوبی درخواست تعلیق حق مالکیت معنوی مرتبط با پیشگیری، مهار یا درمان کرونا را در سازمان تجارت جهانی مطرح کردند. این پیشنهاد از همان ابتدا مورد استقبال ۶۰ کشور عضو سازمان - عموماً کشورهای در حال توسعه - و مخالفت اتحادیه اروپا و آمریکا قرار گرفت. پس از تولید واکسن‌های کرونا و ویروس، آمریکا و کشورهای اروپایی حتی از توزیع برابر واکسن به کشورهای در حال توسعه و فقیر خودداری کردند و با رویکردی ناسیونالیستی اولویت را به درون مرزهای خود دادند. تا جایی که طبق آمارها تا می ۲۰۲۱ حدود ۸۰ درصد واکسن‌های تولید شده در جهان، در اختیار کشورهای دارای درآمد بالا و متوسط بود و

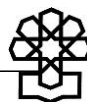
۱. Corporate Europe Observatory (CEO): مؤسسه مستقر در بروکسل که درباره تأثیر لابی‌گری بر سیاستگذاری اتحادیه اروپا تحقیق می‌کند

سازمان بهداشت جهانی برآورد کرد که کشورهای فقیر تا سال ۲۰۲۴ به واکسیناسیون انبوه نخواهند رسید. همه اینها درحالی است که سازمان بهداشت جهانی در شعار خود صراحتاً اعلام کرد «تا زمانی که همه ایمن نباشند، هیچ‌کس در امنیت نیست».

رویکرد ناسیونالیستی در توزیع واکسن‌های کرونا تا حدی است که واشنگتن حتی به شرکت‌های تولیدکننده واکسن در درون کشور اجازه نمی‌دهد که پیش از تأمین تقاضای داخلی، اقدام به صادرات واکسن کنند. با وجود این پس از گذشت مدتی از فرایند واکسیناسیون و اطمینان آمریکا از تکمیل ایمن‌سازی داخلی، جو بایدن رئیس‌جمهور آمریکا در ۱۵ اردیبهشت‌ماه سال جاری پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا در سازمان تجارت جهانی را پذیرفت. اما حتی پیشتازی متحد اصلی کشورهای اروپایی، نتوانست مانع از سودخواهی و رویکرد ناسیونالیستی این کشورهای به‌ظاهر مدافع حقوق بشر شود و اتحادیه اروپا و اغلب کشورهای اروپایی با رویکرد بایدن مخالفت کردند. مخالفت کشورهای اروپایی درحالی صورت می‌گیرد که تعلیق حق مالکیت می‌تواند منجر به افزایش تولید واکسن‌های کرونا و درنتیجه پایان هرچه سریع‌تر این بحران جهانی شود. آن‌هم در شرایطی که ویروس هر روز با جهش‌های جدیدی خود را نمایش می‌دهد و باعث تسریع ابتلا و افزایش مرگ و میر می‌شود.

اصل حق مالکیت معنوی

حق مالکیت معنوی به‌معنای حق قانونی است که به فعالیت‌های غیرمادی و فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری مرتبط می‌شود. حق مالکیت معنوی به‌واسطه

برخی از معاهدات بین‌المللی نظیر نظیر کنوانسیون برن، کنوانسیون پاریس و یکی از معاهدات معاهده سازمان تجارت جهانی موسوم به «توافقنامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی (تریپس)»^۱ برقرار شده است. اما این حق هرگز برای استفاده در طول همه‌گیری‌ها طراحی نشده و در گذشته هم استثنائاتی به‌منظور اطمینان از عدم ممانعت حق مالکیت در راه سلامت همگانی وجود داشته است؛ چنانکه در طول جنگ جهانی دوم تولید پنی‌سیلین مشمول این امر شد. با این حال در دوران همه‌گیری کرونا، محدودیت کامل ناشی از حق ثبت اختراع و حق مالکیت معنوی مانعی بزرگ بر سر راه تولید هرچه بیشتر واکسن‌هاست؛ زیرا انحصار دانش لازم در شرکت‌های دارویی برای تولید، منجر به محدودیت منابع نسبت به امکانات آنها و همکاری محدود شرکت‌ها می‌شود. به همین دلیل تعدادی از کشورهای در حال توسعه مسئله تطبیق و اصلاح توافقنامه تریپس متناسب با شرایط بحرانی ناشی از کرونا را مطرح می‌کنند.

این کشورها خواستار صدور معافیتی ویژه هستند تا به استناد آن و از طریق تعلیق حق مالکیت معنوی، استفاده از فناوری‌های انحصاری جهت تولید و تحویل واکسن و دیگر کالاهای درمانی مربوط به کرونا بلامانع باشد.^۲ تعلیق حق مالکیت معنوی تعهداتی را در چهار بخش از موافقتنامه تریپس از جمله حق کپی‌رایت و حقوق مربوطه، طراحی صنعتی، حق امتیاز و حفاظت از اطلاعات منتشر نشده را شامل می‌شود.

اما تصمیمات در سازمان تجارت جهانی با اجماع حاصل می‌شود و مخالفت تنها یک عضو می‌تواند تصویب چنین طرحی را با شکست مواجه کند. این عضو می‌تواند اتحادیه

1. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

2. <https://www.economist.com/by-invitation/2021/04/20/mariana-mazzucato-jayati-ghosh-and-els-torreele-on-waiving-covid-patents>

اروپا باشد که اتفاقاً جزء اعضای مهم در سازمان تجارت جهانی محسوب می‌شود. در آنجا کمیسیون اتحادیه اروپا به نمایندگی از تمام کشورهای اتحادیه صحبت می‌کند؛ کمیسیونی که با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا مخالف است.^۱

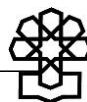
استثنائات بر حق مالکیت معنوی و حق ثبت اختراع

مسئله تعارض حق اختراع با حقوق بشر در میان نهادهای حقوق بشری، تقریباً به‌طور کامل بر «تأثیر حق اختراع بر دسترسی به داروها» متمرکز شده است.^۲ در این میان مفاد برخی از مهمترین اسناد و معاهدات بین‌المللی هم استثنائاتی را برای حق مالکیت معنوی تبیین کرده‌اند که به چند مورد آنها اشاره می‌شود:

- اولین و کلی‌ترین تجلی حق بر سلامتی در اسناد بین‌المللی، منشور ملل متحد است. اگرچه منشور صراحتاً سخنی از حق بر سلامتی به میان نیاورده، اما بند «الف» ماده (۵۵) منشور، سازمان ملل را ملزم به ارتقای استانداردهای بالاتر زندگی و یافتن راه‌حل‌های مسائل بین‌المللی مربوط به سلامتی می‌نماید.
- طبق مقدمه «اساسنامه سازمان بهداشت جهانی» بهره‌مندی از بالاترین استاندارد قابل حصول سلامتی، یکی از حق‌های بنیادین هر انسانی محسوب می‌شود و سلامتی ملت‌ها برای دستیابی به صلح و امنیت جنبه بنیادی دارد.

1. <https://www.investigate-europe.eu/en/2021/europe-blocks-trips-waiver-proposal-india-south-africa-wto-covid-vaccine/>

2. http://hoquq.iict.ac.ir/article_35188_fcd5082173b3c3f90627d97800344a85.pdf

- بند «۱» ماده (۲۵) اعلامیه جهانی حقوق بشر، سلامتی را در زمره «حق بر بهره‌مندی از استانداردهای مناسب زندگی» قرار می‌دهد. لذا اعلامیه تأکید می‌کند که «هر انسانی سزاوار یک زندگی با استانداردهای قابل قبول برای تأمین سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش، از جمله تأمین خوراک، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری است...»^۱.
- موافقتنامه تریپس مهمترین سند بین‌المللی است که قواعد ماهوی حق اختراع در آن پیش‌بینی شده است. ماده (۳۰) این موافقتنامه درباره استثنائاتی است که اعضا می‌توانند برای استفاده آزاد از اختراعات پیش‌بینی نمایند. طبق این ماده «اعضا می‌توانند استثنائات محدودی را در مورد حقوق انحصاری ناشی از ثبت اختراع پیش‌بینی نمایند، مشروط بر اینکه این استثنائات مغایرتی غیرمعقول با استفاده معمول از اختراع ثبت شده نداشته باشند و به منافع مشروع مالک اختراع ثبت شده با توجه به منافع مشروع اشخاص ثالث لطمه‌ای غیرمعمول وارد نسازند»^۲. علاوه بر این در ماده (۳۱) این موافقتنامه، سازوکارهای دیگری مانند صدور مجوزهای اجباری برای حفظ حقوق عمومی و تحدید حقوق انحصاری دارندگان پیش‌بینی شده است. با این حال استفاده از اختراعات براساس مجوزهای اجباری، متضمن پرداخت غرامت و طی فرایندی بسیار پیچیده است. در حالی که اعمال ماده (۳۰) شامل چنین فرایند و غرامتی نیست.

1. <http://ijmedicallaw.ir/article-1-103-fa.pdf>

۲ فیصل، عامری (۱۳۸۶) "جستاری پیرامون مقررات تریپس و برخی از جنبه‌های اقتصادی آن، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۲۳، سال نهم، ۱۳۸۶.

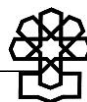
- طبق بند «۲» ماده (۲۷) موافقتنامه تریپس، دولت‌های عضو ممکن است درخصوص بهره‌برداری تجاری از کالاهای ضروری برای حمایت از اخلاق و نظم عمومی، حمایت از حیات یا سلامت انسان‌ها، حیوانات یا گیاهان و پیشگیری از بروز آسیب جدی به محیط زیست در زمینه حق اختراع استثنائات و ممانعت‌هایی را در قلمرو سرزمینی قائل شوند. مشروط بر اینکه اقدام محدودکننده آنها صرفاً به این دلیل نباشد که بهره‌برداری از آن کالا طبق قانون آنها ممنوع است. طبق بند «۳» همین ماده دولت‌ها ممکن است «شیوه‌ها و ابزارهای تشخیص بیماری، درمان و جراحی برای معالجه انسان‌ها و حیوانات» را از شمول حق اختراع مستثنا کنند.^۱
- طبق بند «۲» ماده (۹) کنوانسیون برن، برای قانونگذاران کشورهای عضو اتحادیه اروپا، اجازه تکثیر آثار در موارد خاص محفوظ است؛ مشروط بر اینکه چنین تکثیری به بهره‌برداری اثر لطمه وارد نکند و به منافع قانونی پدیدآورنده زیان غیرموجه وارد نسازد.^۲
- بند «۱» ماده (۱۲) «میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی»^۳ حق همه افراد برای بهره‌مندی از بالاترین استاندارد سلامت جسمی و روحی ممکن را به رسمیت می‌شناسد. بند «۲» میثاق مذکور، تدابیری را برای تعهد اعضا به حمایت از بهداشت عمومی ارائه می‌کند.
- سال ۲۰۱۴ کمیته دائمی حق اختراع در «سازمان جهانی مالکیت فکری»^۴ سلسله جلساتی را برای بررسی محدودیت‌های بهره‌برداری از حق اختراع و مبانی آنها در

1. http://lps.journals.umz.ac.ir/article_3049_bfe9aab9d1579e2c9d03235f563bfabb.pdf

2. <https://www.systemgroup.net/wp-content/uploads/2019/07/Bern-Convention.pdf>

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

4. World Intellectual Property Organization

قوانین اعضای سازمان تشکیل داد. طی این جلسات «تدارک فوری داروهای تجویز شده» به عنوان یکی از استثنائات بر حق اختراع تشخیص داده شد.^۱

لذا با استناد به مفاد میثاق‌ها و اسناد مذکور، می‌توان در رابطه با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا و حق انحصاری استفاده از اختراع آنها قائل به محدودیت و استثنا شد.

واکنش اروپا به پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن کرونا

واکنش کشورهای اروپایی به پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا با نوعی از دودستگی و تردید نه تنها در میان کشورها، بلکه در درون سازوکار اتحادیه اروپا همراه بود:

موافقان: موافقان تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا، ضمن حمایت از این پیشنهاد معتقدند که لغو مالکیت معنوی واکسن به تنهایی کافی نیست و اتحادیه اروپا باید برای افزایش سطح تولید جهانی از روند انتقال فناوری به کشورهای ثالث حمایت تام کند. فرانسه، ایتالیا، هلند، لهستان، جوزپ بورل نماینده عالی اتحادیه اروپا در سیاست خارجی و امور امنیتی، حزب سبزها- اتحاد آزاد اروپا^۲ و حزب چپ در پارلمان اروپا و چند تن از رهبران سابق اروپایی حامیان پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن هستند. اما این موافقت‌ها هم با تردید و دودستگی همراه است. درحالی که امانوئل مکران رئیس‌جمهور فرانسه از پیشنهاد آمریکا استقبال کرد، اما اصرار داشت که به دلیل نبود تجهیزات لازم برای تولید واکسن کرونا در برخی مناطق مانند آفریقای جنوبی، تعلیق حق مالکیت مشکل

1. http://hoquq.iict.ac.ir/article_35188_fcd5082173b3c3f90627d97800344a85.pdf

2. European Free Alliance

دسترسی به واکسن را حل نخواهد کرد.^۱ در ایتالیا هم با وجود موافقت «ایناما ماریودراگی» نخست‌وزیر، «لویجی دی‌مایو» وزیر خارجه نگاهی مردد به این پیشنهاد داشت.^۲

در درون اتحادیه اروپا هم کمیته مناطق اتحادیه، قطعنامه‌ای را در حمایت از پیشنهاد تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن صادر کرد و تبدیل به اولین نهاد اتحادیه اروپا شد که موضع خود در این موضوع را اعلام کرد.^۳ حتی جوزپ بورل نماینده عالی اتحادیه اروپا در سیاست خارجی و امور امنیتی در حمایت از لغو حق مالکیت توثیت زد، ولی کمی بعد آن را پاک کرد.^۴ حزب چپ در پارلمان اروپا هم کمپینی را با شعار «برابری واکسن»^۵ راه‌اندازی کرد.^۶

مخالفان: مخالفان طرح تعلیق مالکیت معنوی واکسن کرونا بهانه‌های مختلفی را از جمله: نگرانی درباره دسترسی رقبایی مانند چین به فرمول تولید نسل جدید واکسن‌ها (تولید مبتنی بر mRNA)، فقدان امکانات لازم در کشورهای در حال توسعه برای تولید واکسن‌های جدید، ممانعت از کسب سود شرکت‌های دارویی و از بین رفتن تمایل آنها به نوآوری مطرح می‌کنند. مخالفان این انتقاد را به آمریکا وارد می‌کنند که درحالی از لغو حق مالکیت معنوی واکسن حمایت می‌کند که خود عملاً در راه صادرات واکسن کرونا مانع ایجاد کرده است؛ درحالی که اتحادیه اروپا تاکنون حدود ۲۰۰ میلیون دوز صادرات

1. <https://www.theguardian.com/world/2021/may/06/eu-ready-to-discuss-waiver-on-covid-vaccine-patents>

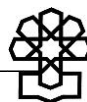
2. <https://www.euronews.com/2021/05/06/us-backs-waiver-on-intellectual-property-rights-for-covid-19-vaccines>

3. <https://euobserver.com/coronavirus/151786>

4. <https://www.politico.eu/article/waiving-patents-coronavirus-vaccine/>

5. #VaccineEquality!

6. <https://www.guengl.eu/qa-it-is-time-for-vaccineequality-join-the-lefts-campaign-for-global-access-to-covid-19-vaccines/>

واکسن به کشورهای فقیر و نیازمند داشته است.^۱ این مخالفان کشورهای دارنده صنایع دارویی و بیوتک قدرتمند هستند. اتحادیه اروپا، آلمان -بزرگ‌ترین قدرت اقتصادی اتحادیه-، بریتانیا، سوئیس، نروژ و سه حزب پارلمان اروپا شامل حزب راست مرکز «مردم اروپا»، «سوسیالیست‌های اروپایی» و حزب لیبرال «تجدید اروپا» در رأس مخالفان هستند.^۲ آلمان بلافاصله بعد از پیشنهاد بایدن هشدار داد که «پیشنهاد آمریکا عواقب جدی برای تولید واکسن خواهد داشت؛ زیرا حمایت از مالکیت معنوی، منبع نوآوری است و باید در آینده حفظ شود».^۳ «اورسولا فون درلاین» رئیس کمیسیون اروپا هم با تأکید بر بی‌اثر بودن این اقدام جهت حل مشکل، تنها برای گفتگو با آمریکا درباره «چگونگی کمک مؤثر و عملی» برای حل بحران اعلام آمادگی کرد.^۴ رئیس آلمانی کمیسیون اروپا مدعی است که افزایش تولید، حذف موانع صادرات و اشتراک‌گذاری دوزهای موجود واکسن راه‌حل مناسب‌تری (به لحاظ زمانی) برای حل بحران است.^۵ زیرا برخی از مقامات اتحادیه اروپا بر این باورند که ممکن است موافقت با تعلیق حق مالکیت در سازمان تجارت جهانی، دو سال طول بکشد و احتمالاً در آن زمان دیگر به بحران کنونی کرونا ارتباطی نخواهد داشت.^۶ این موضوع در واقع نوعی تهدید به بن‌بست در مذاکرات سازمان تجارت

1. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-split-vaccine-waiver-idea-unlikely-take-clear-stance-2021-05-07/>

2. <https://euobserver.com/coronavirus/151786>

3. <https://www.euronews.com/2021/05/06/us-backs-waiver-on-intellectual-property-rights-for-covid-19-vaccines>

4. <https://www.ft.com/content/b0f42409-6fdf-43eb-96c7-d166e090ab99>

5. <https://www.dw.com/en/covid-vaccine-patent-waivers-divide-eu-leaders/a-57464976>

6. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-split-vaccine-waiver-idea-unlikely-take-clear-stance-2021-05-07/>

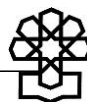
جهانی ازسوی اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. استدلال‌های اروپایی مبنی بر عدم کارآمدی تولید انبوه واکسن درحالی است که سازمان پزشکان بدون مرز در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده که افزایش تولید جهانی برای تضمین تأمین کافی واکسن ضرورت دارد و انجام این کار نیازمند بحث جدی درباره نقش مالکیت معنوی طی همه‌گیری است.^۱

دلایل اصلی مخالفت کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا

ادعاهای کشورهای اروپایی و اتحادیه اروپا برای مخالفت با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن کرونا عموماً مبتنی بر مسئله حفظ منافع شرکت‌ها و رغبت آنها به نوآوری است. درواقع این مسئله به ذهن متبادر می‌شود که با تعلیق حق مالکیت، در بحران بعدی شرکت‌ها به دلیل ضرر ناشی از تعلیق حاضر به سرمایه‌گذاری و تحقیق درباره واکسن جدید نخواهند بود. اما بررسی‌ها واقعیتی دیگر را نشان می‌دهد:

● سرمایه‌گذاری در شرکت‌های تولیدکننده واکسن: تحقیق و توسعه برای پیدا کردن راهکارهای مقابله با اپیدمی‌ها هرگز متکی به انگیزه‌های کلاسیک بازارمحوری همچون حق ثبت اختراع نبوده است. بلکه تأمین مالی تحقیقات ازسوی دولت و تعهدات دولت به پیش خرید کردن محصولات برای تقبل ریسک‌ها، انگیزه‌های اصلی شرکت‌ها بوده است. یارانه‌ها و پیش خریدها، ریسک شرکت‌ها را کاهش داده و سود فراوان شرکت‌های موفق را تضمین می‌کند. ضمن اینکه تولیدکنندگان واکسن از مزیت تحقیقات دولتی پیشین و قوانین

1. <https://informitus.com/politics/item/139830-commission-set-to-propose-alternatives-to-covid-vaccine-ip-waiver>

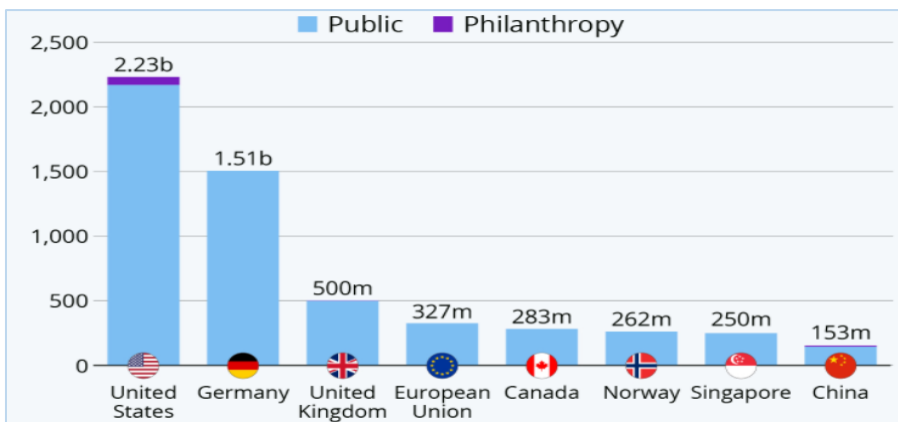

تسریع شده صدور مجوز (که هزینه‌های آزمایشات بالینی را کاهش می‌دهد) منتفع می‌شوند.^۱ این امر درباره واکسن‌های کرونا هم صدق می‌کند. درواقع سرمایه‌گذاری‌های بزرگ دولتی بود که باعث تسریع و کاهش ریسک تلاش‌های صنعت برای تولید واکسن کرونا شد.

بخش زیادی از هزینه‌های نوآوری مربوط به واکسن‌های کرونا را دولت‌ها و سازمان‌های خیریه تأمین کرده‌اند، نه شرکت‌هایی که حالا حق ثبت اختراع را دارند.^۲ طبق برآوردهای صورت گرفته، سرمایه‌گذاران دولتی و غیرانتفاعی بیش از ۱۰ میلیارد دلار برای حمایت از تحقیقات، توسعه و تولید واکسن در سطح جهانی سرمایه‌گذاری کرده‌اند. برای مثال دو کشور آمریکا و آلمان بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاران برای تولید واکسن ضد کرونا R&D بوده‌اند که هریک به ترتیب ۲ و ۱/۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری کرده‌اند.^۳ فقط در آمریکا، ۶ شرکت تولیدکننده واکسن حدود ۱۲ میلیارد دلار از دولت پول دریافت کرده‌اند.^۴ لذا دولت‌ها به دلیل سهم بالا در سرمایه‌گذاری، از اهرم فشار قابل توجهی برخوردار هستند و می‌توانند به‌طور بالقوه از این اهرم برای هدایت شرکت‌ها به سمت اشتراک‌گذاری تکنولوژی استفاده کنند.^۵

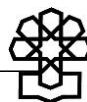
نمودار ۱. سهم کشورهای سرمایه‌گذار برای تولید واکسن R&D^۶ (میلیارد دلار)

-
1. www.economist.com/by-invitation/۲۰/۰۴/۲۰۲۱/mariana-mazzucato-jayati-ghosh-and-els-torreale-on-waiving-covid-patents
 2. <https://www.kff.org/global-health-policy/issue-brief/global-covid-19-vaccine-equity-u-s-policy-options-and-actions-to-date/>
 3. <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2021/05/06/which-companies-received-the-most-covid-19-vaccine-rd-funding-infographic/?sh=1e4ccc994333>
 4. www.economist.com/by-invitation/۲۰/۰۴/۲۰۲۱/mariana-mazzucato-jayati-ghosh-and-els-torreale-on-waiving-covid-patents
 5. <https://www.kff.org/global-health-policy/issue-brief/global-covid-19-vaccine-equity-u-s-policy-options-and-actions-to-date/>
 6. <https://www.statista.com/chart/24808/top-sources-of-covid-19-vaccine-funding/>

• سودآوری واکسن‌های کرونا برای شرکت‌های تولیدکننده: گزارش‌های مالی نشان می‌دهد که تولیدکنندگان واکسن‌های کرونا مانند جانسون اند جانسون، فایزر، مدرنا، آسترازنکا و بیوتک از زمان تولید واکسن‌های کرونا با افزایش سود قابل توجهی مواجه شده‌اند. ضمن اینکه به دلیل این تولید، سهام شرکت‌های مذکور با رشد مواجه شد. هرچند که با انتشار خبر تصمیم بایدن سهام چند شرکت تولیدکننده از جمله فایزر کاهش یافت، اما با اعلام مخالفت آنگلا مرکل صدراعظم آلمان با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن، ارزش سهام شرکت‌ها دوباره بازیابی شد. لذا به طور قطع با تعلیق حق مالکیت معنوی، درآمد این شرکت‌ها به میزان قابل توجهی کاهش خواهد یافت و این مطلوب شرکت‌ها نخواهد بود.^۱ درحالی که قطعاً شرکت‌های تولیدکننده واکسن تا به امروز سود معقول و مطلوب خود را کسب کرده‌اند. لذا به طور قطع این شرکت‌ها برای حفظ سود و امتیاز خود

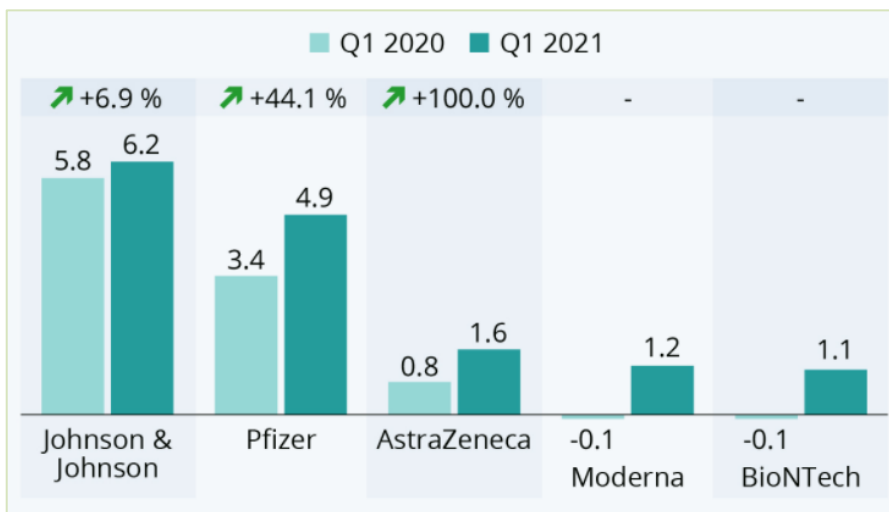
1. <https://www.statista.com/chart/24829/net-income-profit-pharma-companies/>

خواهان حفظ حق مالکیت معنوی واکسن هستند؛ همان چیزی که اتحادیه اروپا و کشورهای اروپایی از آن حمایت می‌کنند.

نمودار ۲. افزایش سود شرکت‌ها در اثر واکسن کرونا

(مقایسه میان چهارماهه اول سال ۲۰۲۰ و چهارماهه اول سال ۲۰۲۱) (میلیارد دلار)

لابی شرکت‌های دارویی در اتحادیه اروپا

مطالب مطرح شده در بالا و در عین حال اصرار کشورهای اروپایی و اتحادیه اروپا به حفظ حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا، حاکی از لابی قوی شرکت‌های دارویی بزرگ در اتحادیه اروپاست. اتحادیه اروپا تاریخی طولانی درباره تضمین قطعی انحصار دارویی دارد؛ موضوعی که حاکی از لابی قوی شرکت‌های دارویی در این اتحادیه است. تحقیقات صورت

گرفته توسط مؤسسه غیردولتی «رصد اروپای مشترک»^۱ نشان می‌دهد که تنها شرکت‌های بزرگ دارویی که حامی حفظ حق مالکیت معنوی هستند، اجازه شرکت در جلسات کمیسیون اروپا برای بحث درباره کمبود واکسن‌ها و داروهای کرونا را دارند. طبق تحقیقات این مؤسسه، در ماه‌های اخیر طی دوران بحران کرونا، مسئولان عالی‌رتبه اتحادیه اروپا تقریباً به‌طور انحصاری با لابی‌گران متعلق به شرکت‌های بزرگ دارویی ملاقات داشته‌اند. برای مثال نشست‌های اتحادیه اروپا که در بازه زمانی اکتبر ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱ با حضور رئیس کمیسیون، کمیسیونر سلامت، کمیسیونر تجارت، کمیسیونر مشارکت‌های بین‌المللی و کمیسیونر بازار واحد اتحادیه اروپا درباره کرونا و تولید و توزیع واکسن‌ها برگزار شده‌اند، یک الگوی ثابت دارند؛ یعنی امکان حضور شرکت‌های داروسازی و گروه‌های لابی آنها در نشست‌ها. در مجموع از ۱ مارس ۲۰۲۰ تا می ۲۰۲۱ شرکت‌های دارویی ۴۴ دیدار با کمیسیونرهای اتحادیه اروپا داشته‌اند؛ هرچند که برخی از این دیدارها در مراحل اولیه همه‌گیری بوده و احتمالاً بحث مالکیت معنوی در آنها مطرح نشده باشد.^۲

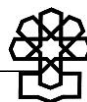
این درحالی است که درخواست سازمان غیرانتفاعی «حامیان بهداشت جهانی»^۳ برای دیدار با رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا جهت گفتگو پیرامون برخی از نواقص مهم در تلاش‌های جهانی برای مبارزه با همه‌گیری کرونا از جمله فقدان سرمایه و موانع انتقال تکنولوژی رد شد و سازمان مذکور ناچار به برگزاری نشست در سطحی پایین‌تر از سلسله‌مراتب شد.^۴

1. Corporate Europe Observatory (CEO): مؤسسه مستقر در بروکسل که درباره تأثیر لابی‌گری بر سیاستگذاری اتحادیه اروپا تحقیق می‌کند

2. <https://corporateeurope.org/en/2021/05/commissions-pharma-echo-chamber>

3. Global Health Advocates (GHA)

4. <https://informitus.com/politics/item/139830-commission-set-to-propose-alternatives-to-covid-vaccine-ip-waiver>

بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که به‌رغم حمایت جو بایدن رئیس‌جمهور ایالات متحده از تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا، متحدین اروپایی تمایلی به همراهی و موافقت با تعلیق ندارند. این مسئله حتی سبب شکاف و دو دستگی در میان کشورهای اروپایی و حتی سازوکارهای درونی اتحادیه اروپا شده است. موافقین تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا معتقدند که علاوه بر تعلیق حق مالکیت، اتحادیه اروپا باید برای افزایش سطح تولید جهانی واکسن، از روند انتقال فناوری به کشورهای ثالث حمایت کند. فرانسه، ایتالیا، هلند، لهستان، جوزپ بورل نماینده عالی اتحادیه اروپا در سیاست خارجی و امور امنیتی، حزب سبزها - اتحاد آزاد اروپا^۱ و حزب چپ در پارلمان اروپا و چند تن از رهبران سابق اروپایی از جمله حامیان تعلیق حق مالکیت محسوب می‌شوند. در مقابل اتحادیه اروپا، آلمان، بریتانیا، سوئیس، نروژ و سه حزب پارلمان اروپا شامل حزب راست مرکز «مردم اروپا»، «سوسیالیست‌های اروپایی» و حزب لیبرال «تجدید اروپا» مخالفین تعلیق حق مالکیت هستند. آنها بهانه‌هایی همچون نگرانی درباره دسترسی رقابلی مانند چین به فرمول تولید نسل جدید واکسن‌ها، فقدان امکانات لازم در کشورهای در حال توسعه برای تولید واکسن‌های جدید، ممانعت از کسب سود شرکت‌های دارویی و از بین رفتن تمایل آنها به نوآوری را دلیل مخالفت خود بیان می‌کنند.

با این وجود اطلاعات جمع‌آوری شده در گزارش حاضر، کذب ادعای مخالفین را نشان می‌دهد. داده‌های جمع‌آوری شده نشان می‌دهد که شرکت‌های تولیدکننده واکسن تاکنون

1. European Free Alliance

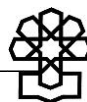
سود زیادی را به واسطه فروش واکسن‌ها به دست آورده‌اند و تعلیق حق مالکیت نمی‌تواند ضرر هنگفتی را متوجه آنها کند؛ بلکه تنها مانع سود بیشتر آنها می‌شود. ضمن اینکه تأمین مالی تحقیقات ازسوی دولت و تعهدات دولت به پیش‌خرید کردن محصولات برای تقبل ریسک‌ها، انگیزه‌های اصلی شرکت‌های تولیدکننده بوده است. درواقع بخش زیادی از هزینه‌های نوآوری مربوط به واکسن‌های کرونا را دولت‌ها و سازمان‌های خیریه تأمین کرده‌اند، نه شرکت‌هایی که حالا حق ثبت اختراع را دارند. آمریکا و آلمان بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاران برای تولید واکسن ضدکرونا R&D بوده‌اند.

در راستای اثبات ادعای کذب مخالفین، تحقیقات صورت گرفته توسط مؤسسه غیردولتی «رصد اروپای مشترک»^۱ هم حاکی از قدرت بالای لابیگری شرکت‌های بزرگ دارویی حامی حفظ حق مالکیت معنوی در اتحادیه اروپاست. به‌گونه‌ای که امکان حضور شرکت‌های داروسازی و گروه‌های لابی آنها در بیشتر نشست‌های کمیسیون‌های اتحادیه اروپا وجود دارد. درحالی که درخواست سازمان غیرانتفاعی «حامیان بهداشت جهانی»^۲ برای دیدار با رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا جهت گفتگو پیرامون برخی از نواقص مهم در تلاش‌های جهانی برای مبارزه با همه‌گیری کرونا رد شد.

مخالفت اتحادیه اروپا و کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا درحالی صورت می‌گیرد که حتی اسناد مهم حقوق بشری و دیگر معاهدات مرتبط به مسئله حق مالکیت نیز استثنائاتی را برای حق مالکیت قائل شده‌اند. «سلامت» فصل

1. Corporate Europe Observatory (CEO): مؤسسه مستقر در بروکسل که درباره تأثیر لابی‌گری بر سیاستگذاری اتحادیه اروپا تحقیق می‌کند

2. Global Health Advocates (GHA)

مشترک استثنائات بر حق مالکیت در اسناد بین‌المللی نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر، موافقتنامه تریپس و اساسنامه سازمان بهداشت جهانی است.

تحلیل

تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا تنها معطوف به تصمیم و اقدام آمریکا نیست و باید در سازمان تجارت جهانی توسط همه اعضا تصویب شود. اقدام بایدن یک تصمیم سیاسی با اثرگذاری محدود و جذابیت فراوان است. ضمن اینکه بدین ترتیب پایبندی خود به نهادهای بین‌المللی را هم نشان می‌دهد. با این حال نمی‌توان کتمان کرد که همین اقدام ظاهراً بشردوستانه و محدود، منجر به آشفتگی کشورهای اروپایی و اختلاف با فرآ‌آتلانتیک شده است. این مسئله نمایانگر دو واقعیت است:

– دو دستگی در اتحادیه اروپا پیرامون مسئله‌ای که جنبه تجاری و بهداشتی دارد، نشان می‌دهد که اتحادیه تا چه میزان برای هماهنگی در عرصه‌ای بااهمیت‌تر به نام سیاست خارجی و امنیتی مشترک ناتوان است. درواقع اتحادیه اروپا توان و اراده لازم برای اقدام هماهنگ در موضوعات مهم بین‌المللی را ندارد.

– مسئله تعلیق حق مالکیت نخستین شکاف را میان آمریکا و آلمان به وجود آورد. در زمان روی کار آمدن بایدن پیش‌بینی می‌شد که برخی از اختلافات میان طرفین ازجمله مسئله خط لوله انتقال گاز نورد استریم ۲ همچنان باقی خواهد ماند و برخی دیگر از اختلافات ازجمله تنش پیرامون یکجانبه‌گرایی آمریکا حل خواهد شد و درمجموع روابط دوکشور مذکور در مقایسه با دوران ترامپ هر چه بیشتر به سوی بهبود خواهد رفت. اما نظرات

مخالف دو کشور در بحث مالکیت معنوی واکسن نشان می‌دهد که روابط دو کشور همچنان پتانسیل اختلاف را مانند دوران ترامپ دارد و دیگر شاهد تبعیت محض آلمان از آمریکا نیستیم.

— ادعای کشورهای اروپایی درباره ناتوانی دیگر کشورها برای تولید واکسن کذب است. زیرا اگر تعلیق حق مالکیت رخ دهد، برخی از جریان‌های تولید واکسن به سمت کشورهایی با رشد صنایع داروسازی پیشرفته و توسعه‌یافته مانند هند، مصر و مراکش هدایت می‌شود. بدین ترتیب این کشورها می‌توانند با تولید انبوه و قیمت پایین، نیاز کشورهای فاقد توانایی تولید را هم تأمین کنند.

— مخالفت آلمان و اتحادیه اروپا با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن کرونا نشان می‌دهد که برخلاف ادعاهای حقوق بشری فراوان کشورهای اروپایی، در عمل جوانب سیاسی و اقتصادی تولید و توزیع واکسن، بر موضوعات بشردوستانه ارجحیت دارد. این مسئله به خودی خود ژست بشردوستانه کشورهای اروپایی و اتحادیه اروپا را زیرسؤال می‌برد.

ارائه پیشنهاد

۱. جا دارد که جمهوری اسلامی ایران در گفتگوهای حقوق بشری خود با اتحادیه اروپا و کشورهای اروپایی صراحتاً مسئله مخالفت آنها با تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن‌های کرونا را به‌عنوان اقدامی در راستای ضدیت با حقوق بشر مطرح کند و نشان دهد که این مدعیان حمایت از حقوق بشر حتی در بحبوحه بحرانی با این عظمت حاضر به

چشم‌پوشانی از منافع اقتصادی خود و شرکت‌هایشان نیستند. این در حالی است که احترام به برابری همه انسان‌ها جزء اصول اعلامی بنیانگذار اتحادیه اروپاست.

۲. جمهوری اسلامی ایران باید تلاش کند تا با استفاده از فضای رسانه‌های مجازی که مورد اقبال افکار عمومی اروپاییان است، به تشریح ابعاد حقوق بشری و انسان‌دوستانه مخالفت کشورهای اروپایی با طرح تعلیق مالکیت معنوی بپردازد. حُسن چنین اقدامی این است که در کنار آن می‌توان به مسئله عدم صادرات دارو از سوی شرکت‌های اروپایی به ایران به بهانه ترس از تحریم‌های آمریکا پرداخت.

۳. واقعیت این است که تصویب تعلیق حق مالکیت معنوی واکسن موضوعی زمانبر است و به‌زودی به نتیجه نخواهد رسید. به‌ویژه اینکه اتحادیه اروپا به بن‌بست در مذاکرات و ادامه‌دار شدن این موضوع تا دو سال آینده تهدید کرده است. لذا ایران می‌تواند با استفاده از قدرت چانه‌زنی خود در سازمان تجارت جهانی، راه‌حل‌های سریع‌تری همچون افزایش ظرفیت صادرات، کاهش موانع صادرات و کاهش قیمت‌های واکسن را دنبال کند.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۶۱۴

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ابعاد و پیامدهای مخالفت کشورهای اروپایی با تعلیق حق مالکیت معنوی
واکسن‌های کرونا

نام معاونت: مطالعات سیاسی

تهیه و تدوین: فرزانه مصطفی جوکار

ناظر علمی: ابوذری گوهری مقدم

اظهار نظر کننده: محمد بختیاری (معاونت اجتماعی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. حق مالکیت معنوی

۲. واکسن کرونا

۳. اتحادیه اروپا

۴. ایالات متحده

۵. لابی‌گری

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۵/۴